

1993 – אסונות צאלים

מאת: סרן שיר גומס דה-מסקיטה, קצינת ייעוץ במדור אזרחי-כלכלי, מחלקת היועץ המשפטי לאזור יהודה ושומרון

בשנות ה-90 המוקדמות אירעו שתי תאונות אימונים בבסיס האימונים בצאלים, בהן נהרגו מספר חיילים. האירועים זכו לכינויים "אסון צאלים א'" ו"אסון צאלים ב'" ועוררו הד ציבורי ומשפטי נרחב, כדי טלטול שדרת הפיקוד הבכיר בצה"ל והעמדתם לדין של קצינים בכירים בגין אחריותם לאירועים. בנוסף הובילו האירועים לרביזיה משמעותית בתחום הוראות הבטיחות בצה"ל.

רקע עובדתי

ביום 17 ביולי 1990, נהרגו חמישה חיילי מילואים של חטיבת "עודד", כתוצאה מירי מוטעה של פגז ארטילרי לעבר החיילים במהלך תרגיל חטיבתי. תאונה זו, נודעה לאחר כמה שנים כאסון צאלים א'. הפגז נורה לעבר היעד כתוצאה ממסירת מילת הפעלה שגויה ע"י קצין הקישור הארטילרי (הקש"א), סרן פ'. בעקבות המקרה הוקמו מספר ועדות חקירה, ביניהן - ועדת חקירה בראשות האלוף אורי שגיא, שקבעה כי התאונה אירעה כתוצאה של טעות הקש"א ולא בעקבות טעות בנוהלי הבטיחות, בתכנון או בביצוע האימון.

כשנתיים לאחר האסון הראשון, ביום 5 בנובמבר 1992, אירעה תאונה נוספת בבסיס צאלים, שנודעה כאסון צאלים ב', בה נהרגו חמישה חיילים מסיירת מטכ"ל, בעת שהתאמנו לפי פרסומים שונים על מודל לביצוע התנקשות בחיי נשיא עיראק, סדאם חוסיין, במבצע שנקרא "שיח אטד". משך שנים רבות נאסר פרסומם של היבטים שונים הנוגעים למתווה התרגיל ולמטרתו, אך האירוע מיקד אליו תשומת לב ציבורית ומשפטית עצומה, ולבסוף הוא נחשף ברבים.

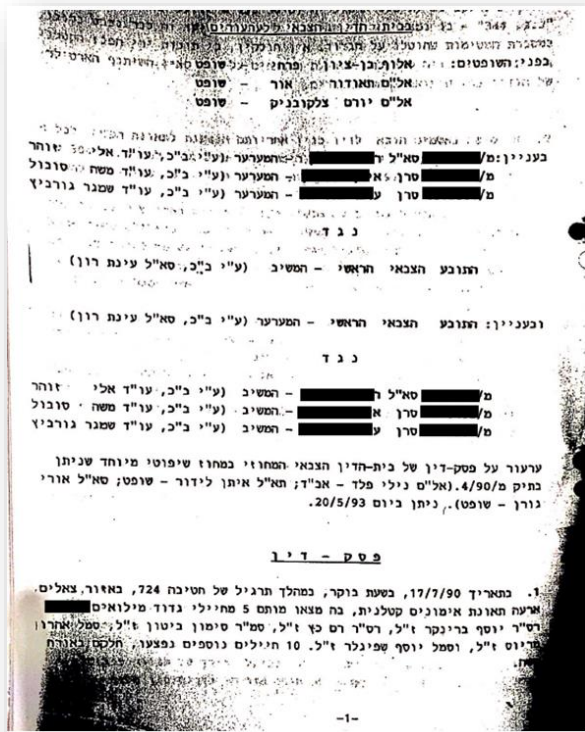
הרמטכ"ל בזמן האירוע, רא"ל אהוד ברק, מינה את אלוף עמירם לוין, מפקד סיירת מטכ"ל לשעבר, "כפרויקטור" מיוחד למבצע, ותחתיו פעלו רס"ן ק' כמפקד המשימה בשטח, וסרן א' כמפקד הצוות היורה. במהלך השלב "היבש" של התרגיל, שאמור היה להתבצע ללא אש חיה, שיגר הצוות המשגר בשוגג שני טילי "תמוז" לעבר קבוצת החיילים שדימתה את הפמליה של סדאם חוסיין, וכתוצאה מכך נהרגו החיילים.

מספר שעות לאחר האסון מינה הרמטכ"ל ועדת חקירה בראשות האלוף במיל' מנחם עינן, אשר קבעה, בין היתר, כי "קביעת האחריות מחייבת הסקת מסקנות אישיות בהליך משפטי".

ההליכים המשפטיים

אסון צאלים א'

בעקבות ועדות החקירה השונות, נפתחה חקירת מצ"ח אשר בסיומה החליטה הפרקליטות הצבאית בשנת 1991 על הגשת כתב אישום לבית הדין הצבאי נגד שישה קצינים שהיו מעורבים באירוע. במסגרת הסדר טיעון, הודו שלושה מהנאשמים בעבירת התרשלות לפי סעיף 124 לחוק השיפוט הצבאי, תשט"ו-1955 (להלן: "חוק השיפוט הצבאי").

פסק הדין באסון צאלים א'

ביום 20 למאי 1993 ניתנו פסקי הדין בעניינים של שלושת הנאשמים הנוספים – מג"ד הכוח המתאמן, סא"ל ר', קצין הקישור הארטילרי, סרן פ', ומפקד סוללת התותחנים סרן צ' – אשר הורשעו בעבירת התרשלות, לפי סעיף 124 לחוק השיפוט הצבאי, על כך שלא ביצעו את תפקידם בהתאם למצופה מהם ועל פי הוראות הבטיחות החלות על אימונים. על סא"ל ר' הוטל עונש של נזיפה חמורה; מנגד, על סרן פ' נגזרה שנת מאסר, מחציתה לריצוי בפועל בדרך של עבודה צבאית והורד לדרגת סג"ם; ועל סרן צ' הוטל עונש של מאסר על תנאי בן חודש, למשך שנתיים.

על פסק הדין הוגש ערעור לבית הדין הצבאי לערעורים. ביום 18 לאוקטובר 1993 נדחה הערעור על-ידי השופטים, אלוף בן-ציון פרחי, אל"מ תאודור אור, ואל"ם יורם צלקובניק.

הקביעות המרכזיות בפסק הדין נגעו לסוגיות של אחריות מפקדים במהלך אימונים צבאיים, ולאחריות לוודא הטמעת כללי הבטיחות בכל הרמות ובכל שלבי האימון, תוך התעמקות מיוחדת בחובות המוטלות על מפקד "מתורגל". עוד נקבע כי חובת המפקד לשמור על שלום פקודיו, תוך נקיטת זהירות בהתאם לטיב הפעילות הקונקרטית, במיוחד בעת תרגילי אש סבוכים.

אסון צאלים ב'

לאחר סיום עבודת ועדת החקירה בראשות האלוף (מיל') עינן, הורה הפצ"ר באותה עת, (האלוף (במיל') אילן שיף, ביום 15 בנובמבר 1992 על פתיחה בחקירת מצ"ח.

חקירת המצ"ח הסתיימה בפברואר 1993 ומסקנות הפצ"ר והתצ"ר דאז, אל"ם (באותה העת) מנחם פינקלשטיין, שלימים התמנה לפצ"ר, פורסמו בספטמבר 1993, מהן עלה כי רס"ן ק' (מפקד המשימה) וסרן א' (מפקד הצוות היורה) נשאו באחריות לכאורה לתאונה.

כנגד שני הקצינים הוגש כתב אישום לבית הדין הצבאי. בכתב האישום ייחסה התביעה הצבאית לנאשמים עבירה של גרימת מוות ברשלנות של חמשת הלוחמים, לפי סעיף 304 לחוק העונשין, התשל"ז-1977, ושל פציעתם של ששת הלוחמים הנוספים לפי בשימוש בנשק שלא כדיון, בניגוד לסעיף 85 לחוק השיפוט הצבאי, התשט"ו-1955

בית הדין הרשיע את הקצינים, וביקש להדגיש כי חובת הזהירות הנובעת מן היחס שבין המפקד לפקודו, בתחום המסגרת הצבאית, אינה חדלה בתנאים מבצעיים או בפעילות קרבית; וקבע כי על המפקד היה לצפות את אפשרות גרימת הסיכון הכללי (במקרה זה, חוסר תיאום בין הכוחות) לפני תחילת התרגיל.

חשיבות הפרשות

אסונות צאלים היו אירועים טראגיים, בהם קופחו חיי אדם בשל כשלים שונים בתחום הבטיחות באימונים. האירועים העלו לדיון ציבורי את נושא תאונות האימונים בצה"ל, והחשיבות שבשמירה על נהלי הבטיחות בצבא. ולבסוף הם גם הובילו לשיפור תחום הבטיחות באימונים. כתוצאה מכך, צה"ל, בסיוע הפרקליטות הצבאית, החל לגבש המלצות בתחום הבטיחות באימונים, והביא לרביזיה של הוראות הבטיחות בצה"ל. המלצות לשיפור תחום הבטיחות באימונים אף עלו במסגרת דו"ח מבקר המדינה שפורסם ב-1999 בעקבות אסון צאלים ב'. בהמשך, הוקם ושופר מערך הבטיחות בצה"ל, בדגש על מיסודה של מערכת הדוקה להצבתם והכשרתם של קציני בטיחות ביחידות הצבא, ונכתבה הוראת הפיקוד העליון (הפי"ע) 2.0712 בדבר "בטיחות וגהות בצה"ל", המפרטת את חובת כלל היחידות הצבאיות לשאת באחריות להטמעת כללי הבטיחות. כיום,

אימון במרכז הלאומי לאימונים ביבשה (בסיס צאלים; דובר צה"ל)

פועל מערך הבטיחות בצה"ל להטמיע ביחידות את "הרעיון הבטיחותי", מתוך הבנה כי כשירות בטיחותית היא המפתח להצלחה ומקצועיות במשימה.

בנוסף, פרשות אלו משמשות כדוגמה למילוי תפקידה של הפרקליטות הצבאית בכל הנוגע להשלטת והטמעת שלטון החוק בצבא אף בתחום רגיש זה של בטיחות באימונים מבצעיים. בפרט, משום שבהמשך הן היו מוקד לביקורת תקשורתית, לדרישות לוועדות חקירה

ולבירורים ציבוריים שונים. בכל אותן בדיקות וחקירות, התברר כי הפרקליטות הצבאית פעלה מתוך אמונה בצדקת דרכה, ותוך קיום הפסוק הקבוע במגוון מקומות, לרבות פקודות הצבא, ביחס למתכונת פעילותה של יחידתנו:

"בעניינים מקצועיים – אין על הפרקליטות הצבאית, אלא את מרותו של החוק".

מדוע בחרתי בנושא?

כחלק מתפקידי כקצינת ייעוץ במדור אזרחי-כלכלי במחלקת יועמ"ש איו"ש, אני נדרשת למלא את תפקידי באופן מקצועי ונטול פניות, תוך מתן פתרונות משפטיים לנועצים בהתאם לדין. אסונות צאלים מהווים דוגמה למימוש חובת הפרקליטות הצבאית בשמירה על שלטון החוק בצבא, על אף המורכבות, הקשיים והביקורת החיצונית שלעתים מלווים את טיפולה של היחידה בנושאים רגישים.

להרחבה בנושא זה, ראו את המקורות הבאים:

- מט/118/94 התובע הצבאי הראשי נ' רס"ן ק' וסרן א'.
- ע/102/93, 86 התובע הצבאי הראשי נ' סא"ל מ', סרן פ' וסרן צ'.
- דו"ח פעילות שנתית לשנת העבודה התשנ"א של הפרקליטות הצבאית, משנת 1990/91
- דו"ח פעילות שנתית לשנת העבודה התשנ"ג/ד של הפרקליטות הצבאית, משנת 1993.
- אתר הפרקליטות הצבאית במרשתת – ראיון עם הפצ"ר לשעבר האלוף במיל' ד"ר מנחם פינקלשטיין, בקישור <https://www.idf.il/media/34476/%D7%A4%D7%99%D7%A0%D7%A7%D7%9C%D7%A9%D7%98%D7%99%D7%99%D7%9F.pdf>
- דו"ח מבקר המדינה על ממצאי הביקורת בעניין אסון "צאלים ב'", ירושלים, 1999.